

TURAR JOY BINOLARI BOSH REJASINI LOYIHALASH TARHLARINI QURUQ ISSIQ IQLIM SHAROITIGA MOSLAB LOYIHALASH

Alikabulov Shuxrat Abdumalikovich
Jizzax politexnika instituti,
Bino va inshoatlar qurilishi kafedrası, prof. v.b.
alikalbulov_shuxrat@jizpi.uz

ANNOTATSIYA: Ushbu tezida turar joy binolari bosh rejasini loyihalash tarhlarini quruq issiq iqlim sharoitiga moslab loyihalash bo'yicha taklif va tavsfiyalar berilgan. Shuningdek, turar-joy binolari shakllanishida va qurilish usullarini tanlashda zamonaviy yechimlar yoritilgan.

KALIT SO'ZLARI: tog'oldi vohalar, ostmintaqalar, ixcham kompozitsion-tarxiy yechimlar, tog'oldi vohalar, tabiiy-iqlimiy va landschaft.

O'zbekistonning iqlim sharoitida xonadonni yer sathi va ochiq havo bilan bog'lash an'anaga aylanib qolgan. Shaharlarning tez o'sishi va shahardagi yer maydonini iqtisod qilish natijasi o'rta va ko'p qavatli uylarning qurilishiga olib keldi va xonadonlarni yer bilan bog'lash an'anasi yo'qoldi.

Buning o'rnini almashtirish uchun xonadon tarkibiga har xil yozgi xonalarni loyihalash va past qavatli uylarga nisbatan har xil qulayliklar, ya'ni markazlashgan issiq suv, isitish elektr jihozlari va axlatni olib ketish uchun qulayliklar yaratilgan. Shu sabablar natijasida O'zbekiston tabiati, iqlim-sharoiti va urf-odatlariga javob beradigan ko'p qavatli uylarning xillariga talablar ishlab chiqilgan.

Tabiiy iqlim sharoiti bo'yicha O'zbekiston hududlari mintaqaviy zonalarga bo'linadi. Bu umumiy ko'rsatkich albatta, O'zbekiston tog'li, lalmikor, sahro hududlariga bo'linadi va havosi bir-biridan farq qiladi. Farg'ona, Samarqand, Toshkent, Surxondaryo viloyatlari esa tez-tez esib turadigan issiq shamoli bilan boshqa viloyatlardan farq qiladi.

TashZNIIEP instituti tomonidan bu yerlarning iqlimiy ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan bo'lib, O'zbekiston hududi 3 qismga bo'lingan:

I mintaqaviy qismga: yozi juda issiq, qishi qisqa va yumshoqroq iqlimli viloyatlar kiradi. Bu yerda tez-tez janubiy issiq shamol esib turadi. Havoning issiqligi 45 darajagacha ko'tariladi. Bu hududda issiq kunlar ko'p bo'lganligi sababli tabiiy yo'l bilan issiqdan saqlanish qiyin hududlar hisoblanadi;

II mintaqaviy qismga: asosiy lalmikor va sanoat viloyatlari, ya'ni Farg'ona vodiysi, Toshkent va Samarqand viloyatlari kiradi. Bu viloyatlar yumshoqroq qishi va issiq yozi bilan ajralib turadi. Bular juda keng hududli va aholisi zich joylashgan viloyatlardir;

III mintaqaviy qismga: sovuqroq, uzoq qishi va salqinroq yozi bilan ajralib turadi. Bunga Qoraqalpog'iston, Xorazm va Buxoro viloyatlarining shimoliy qismi kiradi.

Turar-joy binolarini loyihalash O'zbekiston Respublikasi hududini KMK 2.01.01ga muvofiq qurilish-iqlimiy mintaqalashtirishga mos ravishda, mintaq va mintaq ostilar asosiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak:

I mintaq – sahro iqlimi ta'sirida bo'lgan, o'ta noqulay yozgi sharoitli hududlar;

I mintaqada ayniqsa yuqori davomli jazirama davrli IA va IB ostmintaqalar, havosi yuqori darajada changli IA, IB va IG ostmintaqalarga ajratilgan, IG ostmintaqa sovuq qishi bilan ajralib turadi;

II mintaq – tog'oldi vohalar, tabiiy-iqlimiy va landschaft sharoitlari nisbatan yaxshi bo'lgan vodiylar va yassitog'li tumanlar;

III mintaq – tog'li hududlar – noqulay qishki sharoitlari bilan ajralib turadi.

Mintaqalar va ostmintaqalar tabiiy-iqlimiy sharoitlari xususiyatlarini hisobga olish bo'yicha talab va tavsfiyalar loyihalash me'yorlari matnida keltirilgan (ShNK 2.08.01.-05 "Turar-joy binolari").

I qurilish-iqlimiy mintaqada turar-joy binolarining arxitektura-tarxiy yechimlari istiqomatgohni yozgi jazirama, shamol va changdan himoyalashni ta'minlashi kerak.

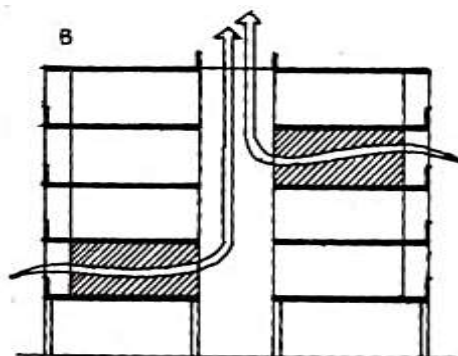
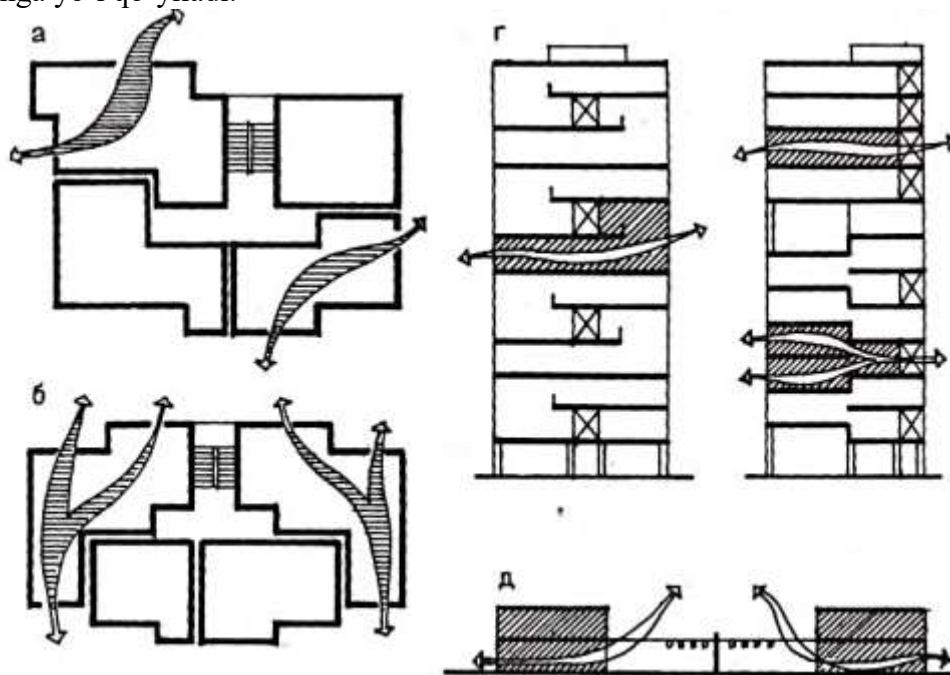

Yashash xonalarini chang-to'zon ta'siridan himoyalangan hovli bo'shliqlariga ochilishini ta'minlaydigan, maksimal keng korpusli turar-joy uylarning ixcham qurshalgan(o'ralgan) kompozitsion-tarxiy yechimlarini qo'llash tavsiya qilinadi; ko'p qavatli uylarda uy strukturasi ichiga joylashgan oynavand peshayvonlar, kamqavatli uylarda esa yopiq hovlilar qo'llash maqsadga muvofiqdir.

II qurilish-iqlimiy mintaqada arxitektura-tarxiy yechimlar iqlimning orombaxsh sharoitlaridan maksimal foydalanishga, shu bilan bir vaqtda istiqomatgohni ortiqcha jaziramadan himoyalashga qaratilgan bo'lishi kerak. Jaziramadan himoyalash soyabonlash, istiqomatgohni tashqi-ko'kalamzor muhitga ochish, orombaxsh salqin shamollar yo'nalishini hisobga olgan holda shamollatish hisobiga ta'minlanadi.

III qurilish-iqlimiy mintaqada arxitektura-tarxiy yechimni tanlashda yetakchi omil, bu istiqomatgohni qish davrida o'ta noqulay iqlim ta'siridan himoyalashdir. Istiqomatgoh va peshayvonlar asosan janubiy (janubi-sharq, janubi-g'arb) ufqqa qaratilgan, ixcham kompozitsion-tarxiy yechimlar qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tabiiy yoritilgan xonalar, framuga, darcha yoki boshqa qurilmalar orqali shamollatilishi ta'minlanishi kerak. Havoni bir xonadondan boshqasiga oqib o'tishiga yo'l qo'yilmasligi kerak. Bir tomonlama joylashgan bir va ikki xonali xonadonlarni, oynaklanmagan xoll maydonchalar, zinapoya bo'lmasi yoki tashqariga ochiq xonadondan tashqari xonalar orqali shamollatishga yo'l qo'yiladi. Yo'lakli turdagi yotoqxonalar binolarida yashash xonalarini bevosita tabiiy yoritilgan va to'g'ri yoki burchaklama shamollatiladigan, uzunligi 24 m gacha bo'lgan umumiy yo'laklar orqali shamollatishga yo'l qo'yiladi.

1-rasm. Shamollatish sxemalari:

a-seksiyali uyda burchakli shamollatish; *b*-seksiyali uyda to'g'ridan-to'g'ri (skvoznoy) shamollatish; *v*- shaxta orqali shamollatish; *g*-yo'lakli va galereyali uyda to'g'ridan to'g'ri shamollatish; *d*-ichki hovli orqali shamollatish.

Yaxshi mikroiklimni ta'minlashda (ayniqsa quyoshga noto'g'ri qaratilgan uylar uchun) quyoshga qarshi qurilmalar ishlatiladi: gorizontl qurilmalar janubga

qaratilgan xonalarlar uchun, vertikal qurilmalar sharq va g'arb tomonga qaratilgan xonalar uchun hamda har xil boshqa aralash qurilmalar (markiz, shtor va jalyuzalar) va uy atrofini yopib o'sadigan o'simliklar ishlatiladi. Quyoshga qarshi qurilmalar nafaqat havoni salqinlashtiribgina qolmay, uying chiroyli ko'rinishiga ham yordam beradi. Ular uylarning tarzini boyitishga va shinam bo'lishiga katta yordam beradi. Yuqorida aytib o'tilgan vositalar O'zbekiston sharoitidagi mikroiklimni yaxshilashda tabiiy hisoblanadi. Shular bilan bir qatorda sun'iy jihozlar, sovutgichlar (konditionerlar) ham havoni salqinlatishga xizmat qiladi. Lekin ularni ishlatish faqat tabiiy havoni salqinlatish usullariga yordamchi bo'lib xizmat qiladi.

Shuning uchun O'zbekiston sharoitida sun'iy usullar ishlatiladimi yoki yo'qmi uylarni loyihalashda asosan tabiiy salqinlatish usullari, qonun- qoidalari qo'llanilishi shart.

O'zbekistonning ba'zi tuman va viloyatlari yuqori zilzilaga moyil hisoblanib (9 ballgacha), yer qimirlashiga qarshi chora-tadbirlarni inobatga olgan holda qurilishda ba'zi cheklovlar bo'lib, loyihalarning konstruktiv-tarxiy yechimlariga o'zgartirishlar kiritilishi talab etiladi. Shuning uchun O'zbekiston hududida yer qimirlashining seysmik haritasi ishlab chiqilgan. Bu haritada har bir tuman va viloyatning necha balli qismga kirishi ko'rsatilgan. O'zbekistonning tabiiy iqlim sharoitini, yer qimirlashini hisobga olib, turar uy-joy binolarini loyihalash hamda qurish me'morlar oldiga ancha qiyinchiliklar tug'diradi, lekin me'morchilikda o'ziga xos an'analarni mujassamlashtirishga imkoniyat yaratadi.

Hudud relyefi iqlim omillari singari, turar-joy binolari shakllanishida va qurilish usullarini tanlashda, faol ishtirok etadi. Arxitektura tarixi va zamonaviy amaliyotda bu ko'p bora tasdiqlangan. Bu omilni chuqurroq bir muncha keyinroq o'rganamiz, hozirda eng asosiylarini ta'kidlab o'tamiz: hududning yengil qiyaligi, qoida bo'yicha, uy arxitekturasida sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi, o'ynamaydi va turar-joy qurilishining ixtiyoriy rejasi ko'zda tutiladi, lekin qiyalik burchagi 10-15⁰ gacha oshganda birinchi qavatni u yoki bu shaklda shakllantirishga to'g'ri keladi, 15-20⁰dan oshiq bo'lgan qiyaliklarda esa alohida turli binolarni qurish (masalan, terrasali) maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekistan Respublikasi shaharsozlik kodeksi.Toshkent. 2019 y.
2. Концепция развития градостроительства Узбекистана в условиях формирования новых социально-экономических отношении. Авторский коллектив, руководитель работы, к.арх.проф.Латипов Д.В, Ташкент, ТАСИ, 2018г.
3. SHNQ 2.07.01 – 03* “SHAHARSOZLIK. Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishni rejalashtirish”/ O'zbekiston Respublikasi Davlat Arxitektura va qurilish qo'mitasi–Toshkent, 2019 – 177 b.
4. www.lex.uz
5. www.kodeks.uz

